

„Cele două Români”: originile și contextul unei formule controversate

Ionuț Butoi*

Universitatea din București

Abstract: *Mircea Vulcănescu's second contribution to the journal Dreapta [The Right], published in December 1932, became famous by virtue of its syntagmatic title: "The Two Romanians". Its theme is typical for interwar Romanian society and indicates one of the main preoccupations of the Gustian monographists, namely the multidimensional urban-rural divide. However, Vulcănescu's article continues to generate controversy and remains prone to erroneous readings. The analysis recently advanced by Lucian Boia in Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950 [The Pitfalls of History. The Romanian Intellectual Elite Between 1930 and 1950] illustrates the hazards inherent in reading this text through the prism of conventional ideological typologies. Boia interprets Vulcănescu's article as a symptom of a socially widespread "nationalist psychosis". This way of asserting the problem is indicative of a pervasive hegemonic framework that structures perceptions and interpretations of interwar Romania. The dominant interpretation frames the social and intellectual cleavages of the interbellum period in terms of a "modernization – backwardness" or "democracy – traditionalism/nationalism/orthodoxy" binary. I propose instead a different approach, one that eschews polemics and ideological explanations. My focus is on questions of method. Consequently, I will first provide a detailed critique of the ways Boia contextualizes Vulcănescu's text. I will then demonstrate the heuristic advantages of scaling down the historical analysis onto the "micro" level. Thus, I will apply a method drawn from the repertoire of social history: the techniques of "total history". This procedure yields a very different image of interwar intellectual debates and of their substantive stakes for the social actors involved.*

Keywords: Mircea Vulcănescu; interwar history; total history; nationalism; peasant state; monographist.

Cuvinte-cheie: Mircea Vulcănescu; istorie interbelică; istorie totală; naționalism; stat țărănesc; monografist.

În numărul 2 din „Dreapta”, decembrie 1932, Mircea Vulcănescu își publica a doua sa contribuție la acest săptămânal, un articol devenit celebru prin sintagma din titlu: „Cele două Români”. Cu toate că tema în care se înscrie articolul este tipică pentru societatea românească interbelică și preocupările monografiștilor gustieni – anume, clivajul multidimensional dintre oraș și sat – există, totuși, controverse sau, mai exact, interpretări eronate ale sensului textului vulcănescian. De departe, cea mai recentă și notabilă astfel de interpretare aparține lui Lucian Boia care, în cartea sa „Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950” (Boia, 2013), consideră articolul lui Vulcănescu drept un „simptom de psihoză” naționalistă. Consider că această lectură e deficitară și propun în cele ce urmează o discuție care, evitând po-

lemicile și explicațiile de tip ideologic, se concentrează asupra metodei. Altfel spus, dincolo de problema prevalenței unei anumite grile hegemonice de interpretare a interbelicului românesc, conform căreia clivajele interbelice se înscriu într-un binom „modernizare”-„înapoiere” sau „democrație”-„tradiționalism/naționalism/ortodoxism” explicabile doar prin opțiunile ideologice ale actorilor istoriei, critic modul în care textul este pus în contextul său, arătând că, dacă „focalizăm” obiectivul cercetării la un nivel „micro”, rezultatul obținut este o imagine mult diferită a dezbaterii interbelice și a mizelor actorilor sociali implicați. Pentru început, voi prezenta mai pe larg modul în care Boia interpretează textul „Cele două Români”, trecând, ulterior, la critica punctuală a acesteia și la metoda folosită, pentru a porni, ulterior, propunând o metodă

* Universitatea din București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Șoseaua Panduri 90-92, București, România. E-mail: ionutbutoi@yahoo.com.

tipică istoriei sociale, anume procedeele istoriei totale ce pleacă de la premise diferite, la o dublă reconstrucție: a cadrului socio-cultural și politic în interiorul căruia se plasează Vulcănescu și a propriilor sale intenții discursive.

Obsesii etnice, psihoze naționaliste, actori iraționali

În capitolul „Democrație sau naționalism”, Boia atrage atenția că „nu vom rezolva problema istorică a fenomenului [naționalist] denunțându-l potrivit criteriilor ideologice actuale” (Boia, 2013, 52). Mergând mai departe, pentru a ilustra atitudinile unor „naționaliști” din rândurile tinerei generații interbelice, autorul îl invocă pe Mircea Eliade cu un articol din 1937 („Piloții orbi”) pentru a trece, fără a părea că ar conta diferența de ani și de mize dezbătute, la articolul „Cele două Românii” al lui Vulcănescu din 1932. Pentru istoric, în ce privește „raportul români-străini” (străini din interior, se înțelege), Mircea Vulcănescu constată lucruri uluitoare”, după care citează un fragment din articolul în cauză (pe care îl preia din ediția recentă a *Opinelor* lui Vulcănescu, ediția din 2005) pe care îl reproduc la rându-mi pentru mai multă claritate: „Cât umbli prin orașele românești, prin toate straturile sociale, abia auzi două, trei vorbe românești. În Muntenia, auzi mai mult franțuzește, apoi nemțește și ungurește, mai mult ori mai puțin stricat. În Moldova, mai ales nemțește. În Ardeal, nemțește și ungurește. În Basarabia și Bucovina, rusește și nemțește, tot stricat. Trei milioane de oameni trăiesc între zidurile caselor închise străzii, în orașe. Cincisprezece milioane trăiesc în casele din mijlocul curților la țară. Nici un milion din cei dintâi nu sunt români. Din cei din urmă, sunt români peste paisprezece milioane” (Vulcănescu, 1932). Boia continuă arătând că statisticile invocate de Vulcănescu nu sunt corecte, afirmând că acesta „își permite cam multe libertăți cu cifrele” și corectându-l cu date publicate în Enciclopedia României din 1938 (iarăși, aceeași ușurință de a sări peste ani). Explicația pentru o astfel de greșală, surprinzătoare pentru „un specialist în finanțe” cum remarcă Boia, ar fi

faptul că atât Eliade, cât și Vulcănescu „văd situația românilor și mai ales dinamica lor demografică mai defavorabile decât erau în realitate”, pentru a concluziona punând diagnosticul: „E un simptom de pishoză” (Boia, 2013, 55). Psihoză oarecum explicabilă, totuși, continuă istoricul, având în vedere problema minorităților din România Mare. Soluția dată de elitele interbelice acestei ...psihoze ar fi fost, după cum arătase și Vulcănescu, satul românesc, iar, în acest context, Boia îl invocă pe Dimitrie Gusti, a cărui „sociologie s-ar fi centrat aproape exclusiv asupra satului”¹ în defavoarea orașului, ceea ce ar arăta „dezechilibrul ideologic” al numitelor elite (Boia, 2013, 55).

Așadar, luându-și cel puțin tot atâtea libertăți în calitate de istoric cât își luase Vulcănescu ca specialist în finanțe, Lucian Boia sare dintr-un articol din 1937 la unul semnat în 1932 pe care-l reduce la două mici fragmente respinse pe baza rezultatelor recensământului din 1930 publicate în 1938. Nu doresc să demonstrez că interbelicul românesc nu ar fi trăit o epocă de pishoză naționalistă, căci sunt departe de a fi înțeles și cercetat tot interbelicul, însă interpretarea lui Vulcănescu în cheia preocupărilor raporturilor demografice etnice este o pistă falsă, respingerea cifrelor folosite de acesta pe baza statisticilor publicate în 1938 nu se susține, iar alegerea satului de către gustiști pentru monografii nu putea fi motivată doar ideologic.

Trebuie remarcat tabloul general pe care îl avem după o astfel de lectură istorică: interbelicii citați aveau, în primul rând, o preocupare intensă pentru raportul *etnic* dintre majoritatea românească și minorități, atât de intensă încât aceasta putea produce perturbări grave de percepție a realității, similare unei *psihoze* ce se putea manifesta inclusiv prin folosirea inexplicabil de eronată a unor cifre importante. Actorii istoriei interbelice, cel puțin în acest caz, sunt percepuți mai degrabă într-o cheie irațională, psihologică. Acest tablou general este un rezultat inevitabil dacă metoda de care ne folosim în înțelegerea unor lucruri din trecut este construită pe premisa că motivațiile oamenilor sunt, în cea mai mare parte, iraționale, că actorii istoriei nu

gândesc și acționează strategic, ci, mai degrabă, se lasă „gândiți” și târâți de o istorie scăpată de sub control, o metodă care nu mai este atentă la nuanțe și prelucrează datele folosind o perspectivă *macro* în care diferențele dintre ani, dintre un 1932 și 1938 de pildă, se estompează într-atât încât devin nesemnificative, iar diferențele conceptuale sau de angajament social se șterg cu totul.

Consider că, deși e mare tentația de a aborda interbelicul ca o istorie atât de recentă încât ne și este foarte accesibilă și inteligibilă, e binevenită o revizuire a metodelor prin care accesăm acest trecut și îl sondăm. Metodele istoriei sociale în general și, mai precis, ale istoriei totale, în care relevante devin toate indiciile pe care le putem obține despre subiectul cercetării, precum și metoda microistoriei de a circumscrie obiectivul cercetării la un nivel cât mai restrâns, aduc rezultate relevante care ne ajută să înțelegem mai bine lumea socială a trecutului și semnificațiile acțiunilor actorilor săi. De asemenea, premisa de la care plec este cea tipică pentru microistorie, anume de *raționalitate strategică* a actorilor sociali, în sensul în care aceștia își „negociază” poziția, locul și traseul în societate cu structurile și dominantele culturale sau față de împrejurările neprevăzute. Folosind o astfel de grilă, actorii sociali devin subiecți istorici care au *motivații*, în mare parte, inteligibile, raționale, explicabile prin împrejurările concrete în care acționează, prin „antecedentele” evoluției lor și cadrul socio-cultural de referință. La nivel conceptual, încerc să nu mă cantonez la un nivel diacronic al elementelor discursive ale unei epoci, riscând să atribui iraționalitate și anacronism unei lumi în care respectivele concepte aveau cu totul altă rezonanță și un sens dinamic, viu, ci să le privesc sincronice, făcând nu atât istorie a ideilor sau a conceptelor, cât o arheologie a lor.

Aplicând astfel de metode celor „două Români ale lui Vulcănescu”, arăt, în continuare, 1) nuanțele temei raporturilor demografice dintre majoritatea românească și minorități, suprapusă peste cea a raportului dintre sat și oraș; 2) pentru cine, în ce context publicistic și politic a scris Vulcănescu articolul și ce sens capătă acesta ast-

fel încadrat; 3) dacă preocupările sale au avut urmări în cadrul mai general al operei sale.

Sat vs Oraș: Majoritate vs Minoritate sau tipare civilizaționale diferite?

Din lecturarea atentă a articolului „Cele două Români” reiese că ideea principală se situează, de fapt, polemic față de „statul tare” revendicat, în special, de frontul de dreapta al tinerei generații și că sensul diferențierii dintre oraș și sat are conotații culturale sau chiar civilizaționale. Cu alte cuvinte, Vulcănescu afirmă că nu problema statului și a organizării sale ar trebui să fie de primă importanță în dezbaterile „tinerilor”, ci *modelul social* pe care acesta se va sprijini sau, altfel spus, „valorile în slujba cărora se pune” (Vulcănescu, 1932). Ne aflăm în anii în care fascismul italian, dictatura mussoliniană exercita o putere de atracție considerabilă asupra drepte naționaliste din România (asupra acestor aspecte voi reveni), și „statul tare” reprezenta, de fapt, revendicarea unei guvernări de mână forte care să elimine sistemul democrației parlamentare. Vulcănescu vrea să arate că problema esențială a României Mari nu este una ce ține de organizarea statală, ci de identitate: ce este, la urma urmei, România? Ce model social propriu o constituie și poate prezenta o bază organică pentru un stat în mod real reprezentativ? Mai cu seamă că există, ne arată același, două Români total diferite, una care trăiește la sat și alta la oraș, între care va trebui să existe o alegere, care nu este „între forme de administrație, nici chiar între două forme de societate, ci între două idei despre om, între două feluri de inserțiune a omului în cosmos, **între două civilizații**” (sbl.m.). În economia textului, elementul etnic este doar unul din cele care diferențiază orașul de sat și nu constituie *subiectul* articolului, nici nu se numără printre argumentele cu greutate ale acestuia, ci are funcție ilustrativă. Centrul de greutate cade pe diferența de ordin cultural între lumea orașului și cea a satului, așa cum se poate înțelege și dacă se citește articolul scris în *continuarea* „Celor două Români” de Vulcănescu în

numărul imediat următor din „Dreapta”, anume „Puțină sociologie”, în care acesta pune în contradicție o „civilizație artificială, halucinantă, nefirească, izvorâtă din setea de speculație bănească și din setea de câștig”, „o civilizație de paranoici” care „a ajuns să se închine vișelului de aur”, în care „omul nu este decât o unealtă” cu „civilizația organică, firească”, în care se duce o „viață cumpănită” și în care omul stăruie în „stăpânirea lui de sine, împlinind rânduilele moștenite” (Vulcănescu, 1932).

Este drept că Vulcănescu menționează în treacăt, și în articolul „Puțină sociologie”, faptul că orașul este dominat de o „clasă socială minoritară”, însă contextul ideatic al celor două texte arată clar că preocuparea acestuia nu era raportul strict demografic dintre etnia majoritară și minorități, ci tendința sociologică de preeminență a orașului în viața socială a României Mari, efect inerent al modernizării acesteia. Cu acestea ajungem și la problema cifrelor invocate de Vulcănescu. Să fie oare o greșeală invocarea unor statistici care nu se potrivesc cu cele publicate în 1938 în „Enciclopedia României”? Oricât de ilustrativă ar fi fost invocarea minorităților etnice din orașe, totuși problema cifrelor folosite este una intrigantă. Este adevărat că statisticile din publicația citată de Boia se bazau pe rezultatele recensământului din 1930, iar Vulcănescu și-a scris articolul la finalul anului 1932, însă, în condițiile în care prelucrarea mai complexă a datelor unui recensământ durează ceva timp chiar și în zilele noastre (a se vedea ultimul recensământ realizat în România), cât de realistă este presupunerea că în acea perioadă se reușise o astfel de performanță? Cercetând această problemă, am găsit un prim raport bazat pe date preliminare ale recensământului din 1930 în anul 1931 (Gusti și Manuilă, 1931). Raportul conține detalieri juridice, organizaționale și istorice ale operațiunii și date preliminare globale cu populația și numărul clădirilor pe provincii istorice, județe și capitale de județe, precum și o sumară „mișcare a populației” între 1921 și 1930 defalcată pe rural și urban. Nu există niciun fel de cifre pentru raportul majoritate-minorități etnice în acest raport preliminar. Date complete ale re-

cenșământului din 1930 apar, în schimb, abia în anul 1937 (Manuilă și Georgescu, 1937) și, pe tema raportului etnic, în 1940, apare un studiu etnografic semnat de Sabin Manuilă, directorul comisiei recensământului și al Institutului Central de Statistică (Manuilă, 1940). În 1938, tot Sabin Manuilă semnează un succint material de prezentare bilingv (franceză-engleză) a datelor populației pe baze etnice (Manuilă, 1938). În toate studiile introductive de la aceste ediții, nu se găsesc menționări ale unor lucrări care să fi apărut între 1931 și 1937 pe tema datelor care ne interesează; în schimb, Manuilă face constant trimitere la un studiu publicat de el în 1929 în „Arhivă pentru Știință și Reformă Socială”, revista fondată și condusă de Dimitrie Gusti: „Evoluția demografică a orașelor și minoritățile etnice din Transilvania” (Manuilă, 1929). Acest din urmă articol este foarte important atât pentru a înțelege cum judeca problema demografică o parte a elitei intelectuale de specialitate, cât și pentru a înțelege ce fel de date și de analize avea la dispoziție Vulcănescu în momentul în care elabora articolul din 1932. Manuilă invocă studiul din 1929 în analizele sale mai târziu atât pentru că suprapunea raportul oraș vs sat pe raportul majoritate etnică vs minorități, cât și pentru că descria anumite tendințe demografice și „legi” sociale de evoluție a orașului în raport cu satul.

Șeful statisticii românești face în studiul publicat în revista lui Gusti o analiză logică a raportului demografic între populația urbană și cea rurală suprapusă peste datele populației pe bază de etnie. Sensul acestui articol este de a avertiza cu privire la lipsa de interes a elitei politice interbelice pentru problema demografică: „la 10 ani dela unirea provinciilor noi cu vechiul Regat, nu cunoaștem încă numărul locuitorilor țării noastre” (Manuilă, 1929, 112). Avem de-a face, în subsidiar, cu o pledoarie pentru conceperea unei „politici de populație” planificate, un „sistem complet de biopolitică” ce ar avea în vedere probleme ca „asistența sanitară de la sate și orașe”; „urmărirea mișcării populației”; „colonizări interne”; „îndrumarea urbanizării populației rurale” etc. (Manuilă, 1929, 118).

În privința raportului între oraș și sat, Manuilă valoriza populația urbană care, din punct de vedere social, ar fi reprezentat „elementul de progres, element de producție și schimb internațional de valori”, „valoarea actuală a națiunii” (Manuilă, 1929, 15). Populația rurală, în schimb, din punct de vedere „biologic”, reprezenta „izvorul de bogăție umană și, deci, viitorul națiunii”. Sau, cum spune în altă parte, „din punct de vedere politic (...) este avantajos ca majoritatea locuitorilor unei națiuni să locuiască la orașe. Din punct de vedere biologic, adică al importanței viitoare a națiunii, este avantajos ca majoritatea populației să trăiască la sate” (Manuilă, 1929, 56). Invocând studii din mai multe surse și comparând cauzele creșterii demografice de la sate cu cele ale creșterii de la orașe, statisticianul arată că orașele cresc prin infuzia de populație rurală prin fenomenul migraționist și din cauza „excedentului” demografic de la sate. Tendința demografică este, așadar, de extindere a orașului pe seama satului: orașele sunt adevărate „mangeuses d’hommes” pentru că „înghit populația satelor” (Manuilă, 1929, 52). *Ce se întâmplă, însă, când acest raport demografic se suprapune peste un altul, de tip etnic, în care populația urbană este de altă etnie decât cea rurală?* Fără îndoială, orașele își vor schimba compoziția etnică și vor deveni, în curs de câteva decenii, dominate de populația etnică majoritară.

Folosind statisticile lui N. Istrate, din „Societatea de mâine” (1925), Manuilă suprapune observațiile generale de mai sus peste situația concretă din provincia istorică analizată; astfel, populația urbană a Transilvaniei era de 929.500 de locuitori (16,9%), pe când satele aveau o populație de 4.558.466 de locuitori (83,1%). Din punct de vedere etnic, românii se regăseau în proporție de 8,4% la orașe și de 91,6% la sate. În cifre absolute: românii de la sate numărau 2.951.856 de locuitori iar cei de la orașe doar 280.950 (Manuilă, 1929, 56). Statisticianul român, bazându-se pe tendințele de evoluție demografică, consideră însă că raportul se va schimba în mod inevitabil: „emigrarea de la sate la orașe face deci 50% din întreaga populație urbană pe timp de 30 de ani” (Manuilă, 1929, 68). „Românizarea” orașelor se

va produce de la sine – chiar și fără o politică de restrângere a drepturilor minorităților: „orașele din Transilvania de azi, locuite de populație neromânească, peste 2-3 generații vor fi complect românești” (Manuilă, 1929, 16). Rămâne însă o problemă: asimilarea noilor veniți într-o cultură străină: „lăsând perfectă libertate de dezvoltare populației urbane străine, [statul] să împiedice prin toate mijloacele asimilarea sau deznaționalizarea populației rurale care imigrează spre orașe” (Manuilă, 1929, 16). Și, mai departe, reluând aceeași idee: „dacă stăpânirea românească reușește să apere de deznaționalizare pe românii care se aglomerează la orașe, orașele din Transilvania își vor modifica compoziția etnică în câteva decenii”. O propoziție la care Manuilă adaugă într-o notă de subsol: „Orașele au astăzi o majoritate neromânească. Se știe ce forță de asimilare au orașele față de populația rurală imigrată. Nu este deci niciun paradox să se ceară măsuri speciale pentru apărarea ruralilor proaspăt aglomerați la orașe de pericolul deznaționalizării!” (Manuilă, 1929, 84). În concluziile sale, Sabin Manuilă arată că, „deși sub raport etnic procesul de românizare se produce cu siguranță sub raport biologic Statul român trebuie să ia sub protecția sa elementul românesc care se aglomerează. Prin o îndrumare sistematică putem evita distrugerea prematură a acestei populații, care dela zămislirea ei până acum a trăit tot în mediul rural și care are o rezistență extrem de redusă, în comparație cu populația din occident. Deci intervenția guvernării este absolut necesară” (Manuilă, 1929, 120).

Rezumând ideile de mai sus: deși sunt raport demografic disproporția etnică de la orașe, mai ales în provinciile istorice alipite, este izbitoare, nu este, totuși, o chestiune de urgență. Dimpotrivă, trendul este decisiv în favoarea „românizării” orașelor, fără să necesite o politică anume în acest sens a satului: nici de forțare a fluxurilor migratorii către orașe, nici de limitare a drepturilor minorităților. Singura politică ce trebuie avută în vedere, în acest sens, este legată de evitarea unei asimilări a populației rurale în orașele de cultură străină. Problema are un accent cultural, identitar, chiar și la Manuilă, care,

altfel, are o abordare mult mai „biologistă” decât Vulcănescu. Pe lângă acest lucru, reținem faptul că în 1929 nu existau cifre despre populațiile etnice actualizate. Când vorbește, în trecut, despre Vechiul Regat, Manuilă se folosește de date din 1915. Cel mai probabil, în această privință, Vulcănescu a procedat ca Manuilă, folosind cifre neactualizate, dar singurele disponibile în epocă, care arătau diferit față de cele arătate, câțiva ani mai târziu, de analiza datelor culese în 1930. În orice caz, nu i se poate reproșa lui Vulcănescu faptul că nu a folosit date care, la acea dată, nu existau! În fine, faptul că articolul a fost publicat în „Arhiva pentru Știință și Reformă”, publicația-fanion a Școlii monografiste, cu siguranță a trasat cadrele de dezbatere și înțelegere a problemei demografice sat-oraș și majoritarii-minoritari în perioada respectivă măcar pentru monografiști, dintre care Vulcănescu era unul din cei mai importanți. Ceea ce nu înseamnă că Vulcănescu nu a făcut altceva decât să reia în stil popularizator observațiile lui Manuilă – căci, după cum am arătat, scopul *articolelor* sale nu este rezolvarea problemei demografice, ci identificarea modelului social de referință care să stea la baza unei eventuale reorganizări a statului român. În orice caz, sunt incompatibilități flagrante între abordarea lui Manuilă și cea a lui Vulcănescu: valorizarea orașului și a forței sale modernizatoare, de motor al schimbării sociale, în cazul primului, contrastează puternic cu „babilonia” paranoidă acuzată de Vulcănescu, iar protejarea „naționalității”, în cazul statisticianului, nu mergea mai departe de limbă sau alte trăsături etnice de bază, pe când la monografist, după cum am văzut, satul nu era valoros ca „rezervor de românitate” în sens de depozit „biologic” de etnici majoritari, ci pentru *viața socială* trăită acolo, pentru modelul civilizațional. Pentru Manuilă, urbanizarea țăranilor prin păstrarea limbii reprezenta un deznodământ necesar și, totodată, dezirabil. Pentru Vulcănescu, însemna apocalipsa (în sens de sfârșit al unei lumi)². În plus, pentru Vulcănescu intervenția statului nu era soluția „minune” și se putea ajunge chiar la rezultate nepotrivite, dacă nu se ținea cont de realitățile locale. Tradiționalist, el nu era prietenul

concepțiilor „biopolitice”, considerând ingineria socială și tehnicile moderne de încadrare a vieții individului de către stat drept tendințe totalitare (Vulcănescu, 2004). În plus, statul era întotdeauna un instrument pentru Vulcănescu, nu un scop în sine, împărțășind, cel puțin ca ideal, ideea unui stat în care viața locală se dezvoltă nestințherită de un centru uniformizator.

Așadar, pentru a rezuma, din cele descrise mai sus reiese că 1) cifrele disponibile în 1932 pe tema majoritate-minoritate erau neactualizate și nu existau încă prelucrări pe acest tronson ale datelor recensământului din 1930; 2) pe baza unor cifre mai vechi, raportul majoritate-minoritate suprapus pe cel urban-rural dădea proporții flagrante. Cu toate acestea, cel puțin în rândurile tehnicienilor (statisticienilor, sociologilor) acest lucru nu era de natură să îngrijoreze, deoarece trendul de „românizare” al orașelor era inevitabil inclusiv în provinciile ca Transilvania; 3) singurul motiv de îngrijorare existent la acest nivel era legat de posibilitatea unei asimilări culturale a românilor nou-veniți în orașele dominate de minorități etnice, ceea ce reclama politici de protejare a identității naționale; 4) Vulcănescu atinge tema majoritate-minoritate doar în trecut, ilustrativ, într-un text în care principala temă era reprezentată de valorizarea *vieții sociale* a satului românesc; 5) în general, concepția lui tradiționalistă era destul de diferită de dominantele epocii, anume etatism, biopolitică, etnicism.

Problema „Dreptei”. O breșă monografistă în frontul naționalist

După ce am înscris în contextul tematic interbelic raportul sat vs oraș și majoritate vs minorități etnice, arătând care erau cifrele disponibile în 1932 și că, pe de o parte, problema demografică etnică nu era percepută ca fiind într-atât de „gravă” pe cât era dinamica sat-oraș iar, pe de altă parte, pentru Vulcănescu, această dinamică avea o miză culturală, trecem la lămurirea contextului social în care acesta a scris articolul „Cele două Românii”. Mai precis, vreau să arăt *unde* a scris Vulcănescu articolul, *pentru cine* și în ce *context publicistic*: ce este cu pu-

blicația săptămânală „Dreapta”, cărui public se adresa aceasta și ce teme erau discutate în paginile acesteia. Vom obține, astfel, o idee mult mai clară a motivației pe care a avut-o Vulcănescu de a scrie textul cu pricina. În altă parte am discutat mai pe larg polemicile pe care Vulcănescu le-a susținut aici cu Petru Comarnescu și cu Mihail Polihroniade, precum și gândul nematerializat al monografiștilor de a transforma gazeta într-una a monografiștilor, prin urmare nu voi mai relua aceste aspecte.

Săptămânalul „Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă”, în seria a doua titlul fiind completat cu „naționalistă” („Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă naționalistă”) a apărut, cu sincope, între sfârșitul anului 1931 și cel al anului 1934 – prin urmare, o apariție mai degrabă episodică, ca multe alte gazete ale vremii și ale tinerei generații. După cum îi spune și numele, se înscria de la bun început în tabăra ideologică a frontului de dreapta, echivalent, atunci, cu frontul naționalist. În prima serie își asumă identitatea de gazetă semi-oficială a Centrului Studențesc din București, care făcea parte din Uniunea Studenților Creștini Români (UNSCR), organizație de masă foarte influentă. De altfel, în prima serie, care durează din decembrie 1931 până în martie 1932, pe gazetă scrie că e condusă de Traian Cotigă, șeful Centrului Studențesc București și, din octombrie 1934, președintele UNSCR pe întreaga țară³. „Creierile” săptămânalului sunt, de fapt, Eftimie Horescu (redactorul-șef al acesteia) și Octavian Neamțu. Nu-mi este clar ce au urmărit Horescu și Neamțu, însă, cel puțin din datele disponibile până acum asocierea dintre „Dreapta” și Cotigă, șeful Centrului Studențesc București, pare a fi mai degrabă cauzată de interese reciproce, dar nu echivalente. Implicarea redacțională a lui Cotigă este redusă, cea financiară pare inexistentă, și asocierea cu o astfel de gazetă pare că avea rolul, pentru el, de a câștiga un plus de greutate în interiorul UNSCR în vederea unei viitoare ascensiuni în interiorul acesteia. Horescu și Neamțu, în schimb, prin asocierea cu Centrul aveau acces la o audiență foarte energică și dinamică, disputată de mai multe facțiuni și gazete – masa studențes-

că interbelică bucureșteană. Horescu pretinde, de altfel, într-un articol din 1933 în care scrie istoria gazetei, că, deși pusă în siajul Centrului condus de Cotigă, publicația a fost întotdeauna creația lui și a lui Neamțu; facțiunea gardistă din UNSCR ar fi căutat să o „capteze” fără succes, lucru care i-ar fi determinat pe aceștia să-l acuze că prin scoaterea „Dreptei” le-ar fi confiscat propriul lor proiect; Mircea Vulcănescu, Anton Golopenția, Brutus Coste, Octavian Neamțu și el însuși sunt menționați drept donatori pentru ca gazeta să poată ieși în seria a doua (Horescu, 1933). În ceea ce-l privește pe Neamțu, atât de legat de acest proiect, el tocmai se acroșase grupului monografist și nu este deloc o întâmplare că primul său articol din primul număr al „Dreptei” este dedicat lui Dimitrie Gusti și ideii sale de „student-cetățean al Academiei”, model pe care-l contrapune „studentului agitator” (Neamțu, 1931).

„Dreapta” își revendică, la început mai timid, ulterior tot mai accentuat, pe măsură ce atacurile dinspre dreapta cuzistă și legionară și polemicile cu „Stânga” se întesesc, o voce distinctă în zona publicistică naționalistă și independentă față de sistemul politic „tradițional” al partidelor interbelice. Horescu arată, într-un articol din martie 1932, că nu se pot „încadra” nici în partidele vechi, nici în noile mișcări apărute: „Noi ne putem încadra numai într-o mișcare care ar lupta stând în afara formelor juridice constituite și care ar impune punctul ei de vedere, căutând elementul determinant al specificului realităților societății românești” (Horescu, 1932). Tot Horescu, în primul număr din noua serie a „Dreptei” (care a fost suspendată, după toate aparențele, în împrejurările grevelor studențești din București, martie 1932), în editorialul „Din nou la drum cu Dreapta” (decembrie 1932) reia mai apăsător, delimitând taberele ideologice interbelice: „de o parte, doctrinari abia veniți din străinătate, scriu, discută și se supără, cu citații din cărți groase aduse de peste graniță, căutând reeditarea sentimentalismului socializat, zeamă lungă a ortodoxismului marxist, bătătorind cu o impresionantă inconștiență drumul vechilor erori, modificat cu anumite încercări de precep-

te noi. De altă parte, gazetele „de dreapta” și-au asigurat colaborarea reprezentanților „spiritualității” românești, mobilizându-și prietenii mai mari din gruparea revistei „Gândirea”. Revoluția sovietică și revoluția fascistă, cele două mari experiențe politice ale Europei, ne oferă tuturor bogate elemente și exemple. Și de o parte, și de alta, se împrumută cât mai mult din cărți streine, din experiențe de aiurea, căutându-se generalizări frumoase și impresionante pentru a se face educația politică a valahilor de la Dunăre. (...) O mână de oameni, uniți printr-o tovarășie de idei izvorâtă din aceeași înțelegere și valorificare a realităților, pornesc din nou, la drum, cu Dreapta. Pornim de la părinții noștri, pe care îi depășim fiindcă suntem tineri și trăim. (...) Nu suntem nici cuziști și nici din Garda de Fier nu facem parte”. Dar adăuga, în rândul imediat următor: „privim cu simpatie aceste două organizații în măsura în care sunt cu adevărat naționaliste. Nu suntem reacționari. Mișcarea de dreapta e, hotărât, mai revoluționară”. Adică mai revoluționară decât stânga, un leitmotiv al „Dreptei”. Mai târziu însă, în februarie 1933, Horescu scrie despre cuzism că „nu este naționalismul integral”, ceea ce echivala cu o delimitare de aceștia (e drept că fuseseră atacați constant de gazetele L.A.N.C.-ului), iar în octombrie 1934, pe fondul unei apropieri episodice a „Dreptei” de Regele Carol (de unde, la începuturi, era mai degrabă apropiată de Mișcarea Legionară), se delimitează și de cealaltă facțiune naționalistă, criticând Garda de Fier pentru „metodele de culise” întrebuițate (Topliceanu, 1934). O făcuse și Neamțu înainte, într-un articol în care criticase acid „pretendenții la dictatură” care voiau să-l copieze pe Mussolini în România și pe cei care exploatau cinic masele studenților, descriindu-l pe Codreanu drept „tânăr sfios și cu izbucniri nestăpânite de pasiune bolnăvicioasă”, iar pe A. C. Cuza ca un „profesor bătrân”, cu „cărți care cuprind între multe lucruri greșite și câteva diamante de adevăr”, ce este, însă, „îndemnat de ambiții vane”. Concluzia este categorică: „Niciunul, nici celălalt, nu au fost și nu pot fi purtătorii de cuvânt ai studențimii: întâiul deoarece ascultă porunca unui suflet fără echilibru lăuntric și doar îndem-

nul pasiunii momentane fără control și, ca atare, este străin de gândirea cuminte a studențimii”, „al doilea fiindcă nu mai poate avea nimic comun cu studenții” și este un „halucinat al erorii antisemite”, „găsește în studențime doar o masă de manevră” (Neamțu, 1932).

Pentru această linie, revendicată a fi o linie independentă, de apropieri și de distanțări, există și repercusiuni din partea celorlalte gazete naționaliste pentru principalii responsabili ai „Dreptei”: „Eu sunt comunist și Octavian Neamțu este francmason. Urmărim să rupem organizațiile naționaliste”, descrie Horescu, în februarie 1933, atacurile.

În orice caz, Vulcănescu, deși cu reticențe serioase⁴, a crezut în proiectul acestei gazete îndeajuns de mult încât să se implice în redactarea de articole programatice, polemice și de sinteză a dezbaterilor publice ale „tinerilor”, cu toate că, în același timp, era implicat și în mult mai răsunătorul proiect al conferințelor „Criterion”. Venirea lui, după cum am precizat și mai sus, a avut loc odată cu lansarea celei de-a doua serii a gazetei, și nu este singulară – căci avem aici un întreg desant de monografiști, H. H. Stahl alăturându-se și el, în ciuda orientării sale social-democrate, Anton Golopenția, Ernest Bernea, Em. Buznea, Brutus Coste sau chiar monografiste ca Lena Constante. „Dreapta” câștigă mult în consistență prin această infuzie de monografiști, unii contribuind la rubrici permanente. Orientarea vagă a gazetei, care nu mergea, anterior, cu excepția articolelor lui Neamțu, mai departe de lozincile mobilizatoare și generale ale epocii, capătă concretețe, dând impresia unui nou curent naționalist diferit de toate celelalte. Acesta este, de altfel, și sensul contribuțiilor lui Vulcănescu și al articolelor „Cele două Români” și „Puțină sociologie”, sau al articolului „Istoriismul prin resemnare în spiritualitatea tinerei generații” (care este și ultimul publicat de Vulcănescu la „Dreapta”). Sensul acestor contribuții nu este doar de a introduce o anumită temă în dezbaterile interbelice sau în polemicile vremii, ci, mai mult decât atât, de a retrasa cadrul în care erau concepute, de „tânără generație”, problemele politice și sociale ale României Mari. Din

acest punct de vedere, deși chiar și monografiștii sunt diferiți între ei, pot fi detectate câteva teme comune ale noii „Drepte”: respingerea „ideologiilor de import” și a soluțiilor străine; întoarcerea la „realitatea socială” și, prin urmare, la „sat”; necesitatea unei reorganizări statale care să aibă ca sprijin două forțe sociale: țărani și intelectuali; renunțarea la bravada naționalistă și asumarea unui destin „mediocru”, de muncă „de jos”, pentru inițierea unei reale schimbări sociale. Astfel, se respinge modelul fascist al dictaturii mussoliniene și se arată că nu tipul de organizație statală e esențial, ci racordarea sa la un model social; se critică modelul corporatist, care nu ar fi adecvat pentru realitățile sociale românești (într-o serie de articole semnate de Em. Buznea, monografist din echipa „economică” coordonată de Vulcănescu); se ia în derâdere afișarea costumului național doar la ocazii speciale, naționaliste (Stahl, 1932) (în articolul „Între dreapta și stânga, o datorie”) și se îndeamnă la o implicare modestă a tinerilor în ridicarea țării, care ar fi presupus renunțarea la așteptări de răsturnare „spectaculoasă” a situației, în favoarea unor acțiuni de efect substanțial și pe termen lung (Noica, 1932; Vulcănescu, 1933) (în „Despre ne-simțirea românească”, în „Istorismul în spiritualitatea tinerei generații”).

Așadar, departe de a fi o exprimare izvorâtă din vreun sentiment de „psihoză” față de amenințarea reprezentată de minoritățile etnice, contribuțiile lui Vulcănescu trebuie citite într-o cheie a raționalității strategice și în contextul mai larg al breșei pe care monografiștii căutau să facă în frontul naționalist studentesc, dominat de mesaje radicale, deseori violente, care îndemneau la desființarea democrației parlamentare și înlocuirea cu o dictatură de tip fascist. Avem de-a face cu o tatonare a unui teren minat, anume, a terenului publicistic cu ecou în rândurile masei de studenți naționaliști, care, atunci, constituia pentru elita interbelică o amenințare la adresa sistemului politic. Nu cu „minoritățile” polemizau acești monografiști și nici nu erau preocupați în cel mai înalt grad de acestea, ci de problematica tinerei generații, de orientarea politică adecvată și, mai ales, degăsirea unei alternative față de calea agitației po-

litice violente, cum era percepută Garda de Fier, sau calea manipulării fără scrupule a studenților, cum era perceput L.A.N.C.-ul lui A. C. Cuza. Pus în acest context, articolul lui Vulcănescu, „Cele două Români”, este, cu diferențele de rigoare, pe aceeași linie cu articolul „Între stânga și dreapta” al lui H. H. Stahl din același număr al „Dreptei” (sau invers – articolul lui Stahl este pe aceeași linie cu cel al lui Vulcănescu): problema reală, fundamentală, a României, este satul, pe care naționaliștii de paradă nu-l cunosc și pentru care politicienii, cum arată sociologul social-democrat, croiesc legi total nepotrivite sau chiar dăunătoare, dacă ar fi aplicate realmente: „Îmi amintesc cum adeseori, în sate, mergând singur din casă în casă, ceteam seara, oamenilor adunați la odihnă, câte ceva din cărți. Și ți-era rușine că n-aveai mult ce le ceti, căci rușinos de puțini sunt acei cărțurari care să fi creat literatură românească, adică literatură pe care și țăranul să o poată citi. Plecai cu ură împotriva orașului acestuia mitocănesc care e orașul românesc, orașul în care fiul cutăruia sau cutăruia din întinsul plaiurilor țării ajuns „naționalist” cu tremolo în glas și mari demonstrațiuni de stradă, scrie într-o limbă care nu mai seamănă a nimic, o literatură și o știință care nu se mai potrivește cu nimic. Și apoi, aceiași naționaliști ajung oameni de stat și fac legi. De pildă fac un cod civil în care se interzice un cod de stăpânire devălmașă, pe care nimeni nu-l știe în amănunt, deși cuprinde aproape 30% din Vechiul Regat. Sau fac coduri ale familiei care din fericire nu se aplică, altfel ar duce la dezastru, atât de străine sunt de ralitatea socială. Sau ajung oameni politici cari, lasă rudele lor sărace, biata rumânime până mai ieri clăcașe, în cea mai cumplită mizerie igienică ce se poate închipui” (Stahl, 1933). Pentru Vulcănescu, satul era chiar mai mult decât realitate socială incontornabilă, reprezenta un model de societate și era purtător al unei etici umane autentic românești, în sensul în care acel mod de viață și acea etică nu fuseseră create din manuale sau importate de aiurea, ci fuseseră rodul unor evoluții îndelungate, al unor practici probate în timp.

Există, totuși, în „Dreapta” și articole dedicate problematicii minorităților naționale, în special cea a ungarilor din Transilvania, într-o

serie de contribuții ce îi aparțin lui Octavian Neamțu în prima serie a „Dreptei”. După ce arată avântul luat de viața culturală a minorității maghiare și preluarea unor teze propagandistice ale Budapestei, Neamțu arată, într-un mod care aduce aminte de abordarea lui Sabin Manuilă, că „oprirea avântului crescând al activității lor culturale este un lucru la care nu ne putem gândi”, și că statul român e chemat să sprijine și să „intensifice” viața socială a românilor din Transilvania, nu să reducă drepturile altora (Neamțu, 1932). Tot Neamțu, după ce Vulcănescu își încetase colaborarea cu „Dreapta”, doi ani mai târziu, prezentând apariția noii reviste „Criterion”, evocă, parcă ușor nostalgic, faptul că printre semnatarii de acolo se numărau și doi foști contribuitori la gazeta sa: H. H. Stahl, de „școală marxistă”, dar cu o „viziune sociologică a vieții sociale românești”, și M. Vulcănescu, „unul din puținii gânditori ai generației cărturare din țară care a activat pentru mișcarea naționalistă de la noi, afirmând idei fundamentale pentru orientarea ideologică a naționalismului nou românesc” (Neamțu, 1934).

„Problemele românești” ale lui Vulcănescu

Am reținut că grupul din jurul „Dreptei”, fără să aibă o orientare prea clară și unitară, avea totuși câteva tematici comune, între care se disting respingerea importurilor culturale (care, observăm, nu se mai reduceau la modernitatea occidentală clasică, ci se extindeau și asupra modelelor fasciste și revizioniste) și chestiunea satului și a noului stat. Vulcănescu nu avusese contribuții consistente pe această temă anterior. Până la „Cele două Români”, avusese contribuții mai ales pe teren religios, pe teme legate de specificul ortodoxiei sau al vieții duhovnicești, precum și contribuții foarte tehnice pe teren economic ce aveau legătură cu postul său de referent la Ministerul de Finanțe. În campaniile monografice la care participase până atunci coordonase două domenii de cercetare: spiritual-psihologic și, din 1930, cel economic, unde se va și stabili contribuția sa monografică. Din

valorificarea experienței monografiste provine și prima sa scriere ce anticipează, într-o anumită măsură, „Cele două Români”: este vorba despre un articol de popularizare scris pentru „Realitatea ilustrată”, ce se numește chiar „Satul Românesc” (Vulcănescu, 1929). Cum ține să precizeze de la început, rezonanța specială pe care „satul” o trezește nu se datorează vreunui „misticism rural”, ci ar fi, „poate, numai o criză a sensibilității unei generații, care poate să lămurească-ntr-o privință ce caută intelectualul rafinat de azi la sate!”. Criza de sensibilitate este, de fapt, o criză de identitate, a cărei rezolvare Vulcănescu a văzut-o în întoarcerea către sat. Satul e prezentat aici ca „o lume-microcosm”, care are legile sale proprii de formare și un „stil propriu de viață, o tradiție și o cultură autentică, intrate tot atât de adânc în firea lui ca și cele mai adânc înfipite mădulare”. Prezintă, apoi, câteva trăsături ale acestei lumi, cum ar fi viața obștească, devălmășia și, mai cu seamă, gospodăria familială, „nucleul satului”. Articolul este însoțit de fotografii din campania de la Drăguș din 1929 și este însoțit și de o prezentare nesemnată a activității monografice a Seminarului lui Gusti: „Cercetarea satului românesc”.

Pentru cititorul superficial al interbelicului românesc poate că textul de mai sus nu diferă de viziunile sămănătoriste sau poporaniste anterioare sau nu se disting prin nimic special de invocarea cvasigenerală din epocă a satului ca rezervor de „românitate” în ambele sensuri – etnic și cultural. Am arătat în altă parte (Butoi, 2012) că nuanțele contează, fapt pe care doresc să-l reiterez și aici. Monografiștii – Vulcănescu inclusiv – s-au diferențiat de stereotipiile despre sat ale epocii prin faptul că au înțeles – și cercetat – realmente viața socială rurală, adică elemente concrete de economie rurală, organizare socială, familială, regim de proprietate și de gestiune a bunurilor în comun de care literații sau ideologii nu aveau vreo idee. Descoperirile lor puteau trece drept adevărate revelații prin raportare la cum se cerceta, până atunci, satul. În 1932, puțin înainte de începerea colaborării cu „Dreapta”, Vulcănescu ține conferința „Gospodăria țărănească și capitalismul” (Vulcănescu, 2005), unde ironi-

zează acid „agronomii” ce nu aveau habar de ce înseamnă o gospodărie și demonstrează pe larg de ce structura economiei țărănești este diferită de cea a economiei capitaliste.

Putem fixa, așadar, către sfârșitul deceniului 3 interbelic începuturile preocupărilor lui Vulcănescu pentru tema satului. Deplasarea către ruralism nu se rezumă doar la monografie, ci se integrează preocupărilor sale anterioare teologice și se explică prin convingerea acestuia că „satul” poate fi și un posibil răspuns pentru frământările generației sale (prima activitate „gustistă” a lui Vulcănescu a fost legată de problema studentescă), pentru chestiunea identității, dar și pentru reorganizarea statului.

Însă, în anii implicării sale la „Dreapta”, așa cum am mai arătat și în altă parte, Vulcănescu avea de gând să formuleze un răspuns exhaustiv pentru problemele ridicate atunci și în gazetă, probleme cu un conținut mai degrabă social decât identitar: chestiunea statului potrivit pentru România (se înțelege, pentru România „românească”, adică cea a satelor); „revoluția țărănească” și ce tip de acțiune socială poate depune în acest sens țărănimea; ce diferență este între viața muncitorului și cea a țăranului; ce tip de cooperativism se potrivește satului. Intitulată „Statul țărănesc”, datată în 1933, schița conținea următoarele soluții: stat similar cu cel al cantonelor elvețiene, opus celui burghez, liberal și centralizat care uniformizează afectând negativ viața locală; „revoluția țărănească” lua forma mișcării de rezistență pasivă ghandiste; o soluție realistă cooperatistă trebuia să aibă în vedere situația socială de după reforma agrară, când, de la un regim de aservire feudală țăranii au trecut la unul de aservire bancară, și să ajute țăranii în aprovizionare și în accesul către piețe eliminând intermediarii.

Tot acest context ideatic ne arată, mai cu seamă, o aplecare către chestiunea socială a temei „satului românesc”. Problema identitară îl preocupă pe Vulcănescu mai intens în anii următori, fiind abordată sistematic către anul 1937 și culminând cu „Dimensiunea românească a existenței” din 1943. Acesta este însă un alt subiect mai complex care nu poate fi dezvoltat aici și care,

de altfel, nu se reduce doar la o simplă discuție despre identitate, ci care implică și concepția lui Vulcănescu despre „mitul” care ar trebui să genereze consensul forțelor sociale și care ar trebui să guverneze asupra aranjamentului instituțional statal. Menționez, doar, pentru a lămuri că Vulcănescu nu gândea fundamental în termeni etnico-rasiali, următoarele observații găsite în arhiva sa sub titlul „Probleme românești” (datată 1937), când deja gândea în termenii ce se vor regăsi în celebra sa scriere de mai târziu: „Românii. Sunt românii de o rasă? Cercetările antropologice⁵ zic: nu. (...) Românii fac națiune (prin): Limbă, Lege, Datină (adică) – Unitate de cultură”.

Concluzii

Am căutat, în această investigație, să reconstruiesc cadrul social, conceptual și biografic în care poate fi plasat articolul „Cele două Români” scris de Vulcănescu pentru gazeta săptămânală „Dreapta” la sfârșitul anului 1932 pentru a vedea în ce măsură poate fi redată semnificația sincronică a ideilor conținute în el – adică, în ce măsură putem reface cadrele lumii sociale în care a avut loc producția acestui text și semnificațiile pe care le putea dobândi într-un astfel de context. Am făcut acest lucru pornind de la constatarea că abordările contemporane, de pe poziții diacronice și folosind o scară *macro*, pot fi extrem de selective și de înșelătoare în privința interpretării unor astfel de producții și, implicit, în privința istoriei propriu-zise pe un anume segment interbelic. Spus mai puțin pretențios, am încercat să fac un simplu exercițiu de a mă pune în „pantofii” celor din interbelic într-un anume moment bine circumscris, de a vedea ce fel de informații aveau la dispoziție atunci pe o anumită temă, care erau concepțiile dominante sau accesibile în această privință, care era angajamentul lor social, având în vedere contextul politic și substratul social de apartenență, și ce anume urmăreau, gândeau și formulau pe cont propriu pe anumite subiecte. Am făcut aceasta încercând să văd cât anume din lectura pe care istoricul Lucian Boia o face articolului invocat,

pe care-l consideră dominat de „psihoza” naționalistă pe care Vulcănescu o avea față de minoritarii etnici din orașele României Mari, precum și constatarea că ar folosi cifre greșite, se susține dacă mergem „la locul faptei” și cercetăm mai adânc circumstanțele. Aplicând procedeele istoriei totale, am găsit că: cifrele (informația) demografice disponibile pentru Vulcănescu erau vechi, cele din recensământul efectuat în 1930 nefiind încă prelucrate integral; concepțiile din zona tehnicienilor (a statisticienilor și sociologilor) interbelici despre raportul majoritate-minoritate la care avea acces Vulcănescu porneau de la constatarea că trendul „românizării” era inevitabil și că problema ce îi preocupa era ce

a asimilării/integrării ruralilor în urban; că articolul „Cele două Români” făcuse parte dintr-un proiect mai amplu de implicare a lui Vulcănescu și a altor monografiști într-o publicație cu audiență în rândurile studenților „vânați” de mișcările naționaliste extremiste; că, atât din contextul tematic al „Dreptei”, cât și din contextul ideatic al articolelor relevante ale lui Vulcănescu de aici, precum și din antecedentele și continuările publicistice ale acestuia pe subiectul analizat, reiese evident că preocuparea lui nu era raportul între „majoritate și minoritate”, ci între oraș și sat ca moduri de viață socială. Evident, discuția nu se epuizează aici, ci abia acum putem spune că începe.

Note

¹ Este cel puțin ciudată considerarea opțiunii monografice a lui Gusti drept rezultatul unui „dezechilibru ideologic”, în condițiile în care România interbelică era o țară, am putea spune, de țărani, cu 80% din populație trăind în mediul rural. Un sociolog care-și propunea cercetarea vieții sociale, pe teren, a României, nu avea de unde să *înceapă* cercetarea decât de la sate, care erau, în ciuda frazeologiei oficiale a epocii, foarte puțin frecventate de intelighentsie. Cadrul teoretic al monografiei gustiste nu era deloc redus la monografierea satelor, ci avea în plan cercetarea *tuturor* localităților României, sate și orașe, așa cum explică însuși Gusti: „Din moment ce sociologia este știința realității sociale, iar realitatea socială concretă este formată din unități sociale, nu ne rămâne altă metodă mai potrivită decât să cercetăm cu de-a-mănuntul, integral cât mai multe cu putință dintre unitățile sociale existente. Pentru studiul realității sociale românești, am socotit că trebuie să **începem** cu satul. Unitățile sociale mai mari se studiază greu, ele trebuiesc cercetate mai târziu, după ce se cunosc îndeajuns unitățile mai restrânse. Tot așa orașele cer o muncă excepțională, fiind realități nu numai cantitativ mai întinse, dar și mult mai complexe. De aceea, sociologia orașelor trebuie să urmeze după sociologia satelor, pe temeiul datelor și, mai ales, a experienței făcute în condiții optime în monografiile sătești. **Programul nostru de lucru cuprinde însă dela început și aceste unități**, deci monografii de sate, **monografiile de orașe**, monografii de întreprinderi, monografiile de județe, **monografiile de regiuni**

etnice și, în sfârșit, ca un rezultat final, monografia sau știința națiunii întregi (Gusti, 1937) – sbl.m.

² În acest sens, merită să reiau aici o ciornă găsită în arhiva lui Vulcănescu, scrisă în 1933, în care acesta rezumă o discuție avută cu H. H. Stahl (Ricu) și Petru Comarnescu, pe tema evoluției viitoare a României:

„[Vulcănescu]: Se poate desprinde România agrară țărănească necapitalistă de Europa și urma o evoluție proprie?

Ricu: „România nu poate eși din Europa. Europa va merge spre socialism. Problema noastră: să evităm greșelile trecute. Vom fi bonjuriști fără să vrem. „Europa de la care putem zice depandă””.

[Vulcănescu]: „1/ Eu nu cred că am intrat în Europa. 2/ Statul Român nu e decât în aparență Stat capitalist. Statul Român e același ca totdeauna”.

Comarnescu: „Dar stai la oraș”.

[Vulcănescu]: „Tocmai de aceea am ca ideal viața de la țară”.

Ricu Stahl: „Țărănia nu este țărănia cea de astăzi”.

[Vulcănescu]: „Sunt două Români. România adevărată...[și] România orașelor. 1/ **Nu majoritate și minoritate**. 2/ Ci suflet românesc și neromânesc. **Organizație de viață, înțeles al vieții, diferit**. Conflictul acesta nu este politic, ci spiritual! Între cele două Români e o luptă pe viață și pe moarte. Nu pe moarte de om. Ci pe moarte de Românie!

Se poate ca Titel [Comarnescu] să aibă dreptate. Tendința, adică „geniul rău”, să împingă neamul românesc pe drumurile care duc spre Babilon. Se poate

ca Tăvălugul să treacă încă odată pe acest pământ și noi să intrăm în Apocalips cu ele!”.

³ L-am regăsit pe T. Cotigă în Rapoartele Siguranței pe marginea Congreselor UNSCR, inițial, ca raportor pe una din principalele teme ale congreselor și revendicărilor studenților, „șomajul intelectual”, având o atitudine radicală: „șomajul intelectual va duce la revoluție și eu prefer aceasta în locul foamei” (la congresul UNSCR din Brăila, din 1930 – ACNSAS, D. Nr. 10767, vol. 2, f. 285). În alte congrese are intervenții antisemite și de incitare la violență, fiind, de altfel, acuzat indirect de vandalism de președintele UNSCR din 1931, și se rialiază unor puncte de vedere susținute de Stelescu, pe atunci legionar și lider cu influență în mișcarea studențească. În 1935, Siguranța îl caracterizează ca „legionar” ce, în calitate de „suprem conducător studențesc”, avea acces la consfăturile liderilor Gărzii de Fier (ACNSAS, D. Nr. 11546, f. 14). În 1935, însă, UNSCR era total dominat de Mișcarea Legionară, pe când între anii 1931 și 1934 exista încă o rivalitate – uneori violentă – acută între legionari și

L.A.N.C.-ul profesorului A. C. Cuza.

⁴ Există o scrisoare dură pe care Vulcănescu i-o scrie lui Octavian Neamțu în ianuarie 1933, acuzându-l indirect pe acesta, pentru că permisesse publicarea unui anume articol la „Dreapta”, că „ar juca pe două tablouri” (Vulcănescu, 2004, 194-196). Nu am reușit să identific articolul care a cauzat supărarea și suspiciunea lui Vulcănescu, însă acest schimb epistolar cu Neamțu arată, cel puțin, că existau temeri și reticențe cu privire la originea sau culisele „Dreptei” la unii monografiști care s-au implicat, altfel, consistent, în această aventură publicistică. Trebuie precizat că, în acea perioadă, Octavian Neamțu nu era atât de implicat în proiectele lui Dimitrie Gusti pe cât va fi peste câțiva ani.

⁵ Este vorba despre cercetările profesorului Francisc Rainer, care se realizau prin măsurători antropologice și analize ale sângelui. A se vedea Florentina Țone, „Francisc Rainer, în campaniile monografice de la Nerej, Fundul Moldovei și Drăguș”, *Secolul 21*, nr. 1-6/2012.

Bibliografie

Arhiva CNSAS, (1922-1928; 1932-1934) Dosarele nr. Nr. 10767 (vol. 2) și Nr. 11546 privind Congresele studențești

Arhiva privată a familiei Vulcănescu: documente pe tema „statului țărănesc” (1933) și a „problemelor românești” (1937).

Boia, L. (2013) *Capcanele istoriei. Elita românească între 1930 și 1950*. București: Humanitas.

Butoi, I. (2012) În căutarea satului necunoscut. Monografiștii lui Gusti și sociologia satului românesc. *Secolul 21*, 1-6.

Buznea, E. (1933) Despre ideologiile de import. Corporatismul. *Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 5, 1, 2.

Gusti, D. (1937) Știința Națiunii. *Sociologie Românească*, II, 2-3, 49-59.

Gusti, D. și Manuilă, S. (coord.) (1931) *Populațiunea actuală a României. Cifrele preliminare ale recensământului general de la 29 decembrie 1930*. București.

Horescu, E. (1932) Din nou la drum cu Dreapta. *Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 1, 1.

Horescu, E. (1932) Partide și mișcări. *Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă*, I, 8, 1.

Horescu, E. (1933) Povestea Dreptei. *Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 6, 5.

Manuilă, S. (1929) *Evoluția demografică a orașelor și minoritățile etnice din Transilvania*. București: Cultura Națională (Extras din *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, Anul al VIII-lea, nr. 1-3, 1929).

Manuilă, S. (1938) *Ethnographical Survey of the Population of Romania*.

Manuilă, S. (1940) *Studiu etnografic asupra populației României*. București: Institutului Central de Statistică.

Manuilă, S. și Georgescu, D. C. (1937) *Populația României*, București: M. O.

Neamțu, O. (1932) Figuri universitare. Dimitrie Gusti. *Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă*, I, 1, 3.

Neamțu, O. (1932) Politica zilei. I. Scrisoare către Mussolini... II. Congresul studențesc dela Brașov. *Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 2, 4.

Neamțu, O. (1932) Probleme ardeleni. Avantaje minoritare și datorii românești. *Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă*, I, 3, 4.

Neamțu, O. (1933) Două pături. *Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 5, 1.

Neamțu, O. (1934) Politica zilei. *Dreapta, Foae de cultură, informație și luptă naționalistă*, III, 5, 8.

Noica, C. (1932) Despre ne-simțirea românească

că. *Dreapta. Foaie de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 2, 1.

Stahl, H. H. (1932) Între „stânga” și „dreapta”, o „datorie”. *Dreapta, Foaie de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 2, 2.

Topliceanu, C. (1934), Și despre Garda de Fier. *Dreapta, Foaie de cultură, informație și luptă naționalistă*, III, 4, 1.

Vulcănescu, M. (1929) Satul românesc. *Realitatea ilustrată*, III, 40, 3-11.

Vulcănescu, M. (1932) Cele două Români. *Dreapta. Foaie de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 2, 1, 3.

Vulcănescu, M. (1932) Puțină sociologie. *Dreapta. Foaie de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 4, 1, 3.

Vulcănescu, M. (1933) Istorismul prin resemnare în spiritualitatea tinerei generații. *Dreapta. Foaie de cultură, informație și luptă naționalistă*, II, 8, 2.

Vulcănescu, M. (2004) *Bunul Dumnezeu cotidian. Studii despre religie*. București: Humanitas.

Vulcănescu, M. (2004) Corespondență inedită. *Revista Română de Sociologie*, XV, 1-4, 181-205.

Vulcănescu, M. (2005) *Opere II. Chipuri spirituale. Prolegomene sociologice*. București: Univers Enciclopedic, Fundația Națională pentru Știință și Artă.